

УДК 82:091

СВІТЛАНА ПІДОПРИГОРА

*кандидат філологічних наук, доцент, докторант
(м.Київ)*

**Біблійний дискурс у прозі Ю. Іздрика
(на матеріалі романів «Подвійний Леон» та «АМ™»)**

Біблійний дискурс у романах Ю. Іздрика виформовується у просторі постмодерної гри та іронії. Християнська парадигма набуває іронічно-пародійного або комічно-трагедійного відтінку. Цитати християнських філософів, парафрази біблійних проповідей, притч, повчань, молив завжди вживаються автором у незвичайному контексті, який дозволяє вести мову про символічність їх вживання. Сакральність подається в творах у зв'язку із масовою культурою, що перетворює її на профанний продукт споживання. Анекдоти, в яких фігурують Бог, Ісус, святий Петро, супроводжують стан шизофренічної розщепленості особистості персонажа. Бог у сучасному світі замінюється технологізованою копією – системою відеоспостереження, – що здатна фіксувати та транслювати потворне та бридке. Однак і в такій ситуації персонажі здобувають шанс на очищення через вогонь та воду, що набувають есхатологічної семантики.

Ключові слова: *постмодерна іронія, християнська парадигма, шизофренічний стан, есхатологічна семантика, символ.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... У художній літературі доби постмодернізму, методологією якого стає постструктуралізм, деконструктивізм, все підлягає переоцінці та перегляду. Із філософської точки зору, постмодернізм – це світогляд перехідної епохи, агресивна нігілістична теорія, позначена «кризою віри» (І. Гассан) в будь-які попередні системи цінностей, це час «кінця метанаративів» (Ж.-Ф. Ліотар), до яких належать і великі світові релігії. Однак, незважаючи на проголошену ще наприкінці ХІХ століття «смерть Бога» (Ф. Ніцше), атеїстичні експерименти ХХ століття, мистецтво й надалі продовжує оперувати змістом і формою християнської парадигми світової культури.

ХХ століття, що проходило під гаслом творення нового, намагалася створити «нову» людину в горизонті символічної «смерті Бога». У такий спосіб, як зазначає А. Бадью, легітимізувалося насильство, «людина без Бога має бути створена наново, щоб прийти на зміну людині,

підкореній богам» [1, с. 56]. Однак вже наприкінці ХХ – початку ХХІ століть людина починає шукати Бога як спасіння, як пояснення мети існування.

Аналіз досліджень і публікацій... Християнська парадигма, межі якої окреслені канонічним писанням – Біблією, у сучасній українській літературі присутня в художній творчості письменників різних літературних стилів і напрямів. Українські постмодерністи, як і неомодерністи, звертаються в пошуку відповідей до Біблії, як книги символів, для означення основних проблем сучасного суспільства та людини, подолання травматичного досвіду колоніальної залежності та атеїзму. Біблійний дискурс віднаходимо у творах С. Жадана, О. Забужко, Ю. Іздрика, М. Кіяновської, В. Медвідя, М. Матіос, Є. Пашковського, М. Савки та ін. Звісно, що змінюється саме сприйняття Бога, переосмислюються категорії сакрального, чин жертви, випробування, життя земного та життя після смерті. Нового значення набувають категорії добра та зла. Незмінним залишається одне – людина прагне порятунку, полегшення, повернення до іманентних потреб, намагаючись у такий спосіб віднайти гармонію свого існування.

Прозові тексти Ю. Іздрика, який позиціонує себе як автор-експериментатор, належать до постмодерного дискурсу в українській літературі. Письменник вибудовує ризоматичну модель світу у творах, закодує літературно-художній та екзистенційний пошук, пропонуючи читачу захопливу інтелектуальну гру. Його проза (повість «Острів КРК», 1994; романи «Воцдек», 1996, 1997; «Подвійний Леон», 2000; «АМ™», 2004, 2010; збірки есеїв та оповідань «Флешка», 2007; «Флешка. Дефрагментація», 2009; «Таке», 2009; «Underwor(l)d», 2011; «Іздрик. Ю», 2013; «Після прози», 2013; «АВ ОУТ», 2014) інтертекстуальна та інтерсеміотична, насичена постмодерною іронією, сконструйована з використанням техніки «плетення текстів-колажів» (Т.Гундорова). У кожному романі / повісті автор звертається до осмислення сенсу людського буття в інформаційну епоху, залучаючи біблійні образи та символіку.

Різні аспекти поетики текстів Ю. Іздрика перебували в полі зору вчених-літературознавців (Т. Гундорова, Т. Гутнікова, Л. Косович, В. Костюк, Г. Матвієнко, К. Москалець, М. Павлишин, О. Цибулько, Р. Харчук), які звертали увагу й на наявність релігійної складової у творах автора. Р. Харчук зазначає, що «складність інтерпретації творів Ю.Іздрика пов'язана також з релігійністю прозаїка... Адже Ю.Іздрик сприймає християнство поза обрядовістю ... вважає, що суть християнства полягає в тому, щоб не грішити, тобто не боротися за

місцем під сонцем, не гребуючи при цьому жодними засобами» [7, с. 157]. Дослідниця вказує, що центральною проблемою роману «Воццек» є проблема віри [7, с. 161], недаремно обидва розділи роману закінчуються молитвою. Проблема віри, як видається, є центральною для всіх творів автора. У кожному творі письменника-постмодерніста персонажі перебувають у горнилі «віртуального апокаліпсису», на чому акцентує Т. Гундорова. У шизофренічній свідомості психоделійних героїв індивідуальність розпадається на частини, у такий спосіб фрагментаризуючи й оточуючий світ знаків, у якому навіть слова втрачають значення й перетворюються на симулякри. «Це прообраз, – підкреслює Т. Гундорова, – постмодерного Апокаліпсису, де відсутня референція, а існує лише дзеркальна поверхність стилізації та повторень» [3, с. 110]. Однак, незважаючи на зацікавлення науковців, проблема художнього осмислення питань віри та Біблії в текстах Ю. Іздрика залишається відкритою, що й зумовлює актуальність даної статті.

Формулювання цілей статті... Мета статті – дослідити специфіку художнього осмислення Біблії та біблійних образів, символів у прозових текстах Юрка Іздрика на матеріалі романів «Подвійний Леон» та «АМ™». Теоретико-методологічною основою статті стали праці А. Бадью, Т. Гундорової, І. Гассана, Т. Гутнікової, Ж.-Ф. Ліотара, Л. Косовича, В. Костюка, Г. Матвієнко, К. Москалеця, М. Павлишина, О. Цибулько, Р. Харчук.

Виклад основного матеріалу... Прикметно, що в романах Ю. Іздрика головний герой завжди шукає власну ідентичність у деформованому, фрагментаризованому світі, де основна комунікація відбувається у свідомості персонажа, залишеного сам на сам із своїми бажаннями та фобіями. Він час від часу повертається в думках до Бога, в якого вірить, бо «інакше б навіщо було б у всьому цьому бабратися» [5, с. 94]. Так, у «Подвійному Леоні» риторичні звертання та запитання до Бога супроводжують роздуми про людське життя: «Господи, якби хто знав, як усе це мені набридло. Швидше до мосту. До річки. До незалежності» [5, с. 74]; або ж «Господи, чого тільки не трапляється з нами на цьому світі! Воістину життя різноманітніше за сніг» [5, с. 77]; «Що мені залишається, Боже?» [5, с. 33].

Життєві випробування персонажів також позиціонується як послані Богом: «Б-божисте втручання, сказати б, небесна ласка послана тобі (див. притчу про дітей Ізраїлевих) або на-на-навпаки – вища кара (див. притчу про дружину Лота)» [4, с. 234]. Як бачимо, біблійний дискурс вводиться у простір постмодерної гри та іронії, де все підлягає сумніву та позбавлене однозначного визначення.

Світ, створений Богом, сприймається персонажем як нереалізована можливість досконалості й гармонії, що є результатом страху Бога. «Може, він боїться?» – запитує Леон, перед тим перерахувавши всі свої страхи, серед яких багато звичних речей, але немає смерті: «Боюся майже всього. Не боюся, мабуть, тільки миттєвої смерті» [5, с. 28]. Як бачимо, тут всесильність та могутність Бога ставиться під питання, вимір божественного наближається до людського, стираючи опозиційність цих категорій.

У художньому просторі творів Іздрика християнська парадигма набуває іронічно-пародійного або ж комічно-трагедійного відтінку. Цитати християнських філософів, парафрази біблійних проповідей, притч, повчань, молив завжди вживаються автором у незвичайному контексті, який дозволяє поглянути під іншим кутом на події, вчинки, виокремити їхню символічність.

До розділу першого роману «Подвійний Леон» епіграфом служить цитата із «Сповіді» християнського теолога, родоначальника християнської віри Аврелія Августина: «Але сьомий день не має вечора, він не має заходу, бо Ти посвятив його, щоби він тривав вічно». У першому розділі відображена драма тривання кінця людського життя. Усвідомлення вічності дає не почуття радості, а певну приреченість. Головний герой чітко рахує хвилини до кінця і п'ятнадцять хвилин перетворюються на вічне чекання смерті, коли все розпадається в онтологічному сенсі: «Все розпадається на фрагменти. Все розпадається на цитати. Якась музика. Якийсь сон. Якийсь сум» [5, с. 19]. Йдеться про розщеплення змісту, набуття знання про сутність, коли назва виступає лише камуфляжем. Надкушене яблуко, що бачить жінка, як символ отриманого знання, повертає читача до спокуси та гріхопадіння Адама і Єви в Едемському саду. За секунду до кінця жінка усвідомлює, що хотіла б мати від чоловіка дитину. Смерть і народження репрезентують вічний колооббіг життя, що сприймається як вічна тривалість буття.

Життя усвідомлюється головним персонажем як ритуал, певна гра, правила якої потрібно знати. Однак, знання про те, що правил ніяких не існує, здобувається ним через перебування у стані алкогольного сп'яніння. Виходить, що ці знання є також облудними, вони дають «отруєне зілля знання». Тут автор вдається до парафразу з проповіді Ісуса: «Блаженні убогі духом; у многом знанні – многая печалі і таке інше» [5, с. 35].

Сакральність подається в творах у зв'язку із масовою культурою, що її поглинає, нівелює, перетворює на профанний продукт споживання. Анекдоти, в яких фігурують Бог, Ісус Христос, святий

Петро, супроводжують стан шизофренічної розщепленості особистості Леона. Цікаво, що переповнена стереотипами та клішованими фразами свідомість персонажа, коли «в голові суцільна каша», пропонує перехід у простір Божої присутності, що за законами гри також може виявитися фальшивим. Леон чує молитву, а потім і сам її проголошує, відчуваючи потребу очиститися, що в умовах лікарні – означає прийняти душ.

У романі «АМ™» оповідач потрапляє в легендарний і напівміфічний Монастир Ідіотів, що виявляється черговою пасткою, насиченою медійними образами: реклами білбордів, гральні автомати, неонові гірлянди, люди в масках, карнавал, оголені тіла. Сокира й запалена сигарета – ті речі, що допомагають персонажеві виконати місію – вимкнути штучне світло та підпалити монастир, отримавши книжку «Інструкція повернення». Штучне світло – це символ облуди та фальші, неістинного знання, а підпал монастиря, вогонь означає очищення.

Насичена симулякрами дійсність продукує й інші варіанти розгортання подій, наслідком яких стає руйнування будівлі. Так, військовий кореспондент, з яким Окрю зустрічається в потязі, попередньо роздумуючи про промисел, Дух, «що окрім зовнішнього мороку існує наша внутрішня п'ятьма», розповідає про реабілітаційний центр для контужених, де лікували астеничний синдром, що супроводжує потрясіння воєнного часу. Саме сюди забрів прибула, який підпалив будинок центру й викрав брошуру, залишивши допис, що нагадує послання: «Полишаючи цей кляштор назавжди, я правом, даним мені праведною спільнотою, відпускаю гріхи братам і сестрам і заодно знімаю із себе відповідальність за блаженні їхні душі, що їх, сподіваюся, не омине ласкою отець наш небесний, прихильний до всіх калік і потопельників, забитих блискавкою чи копитом скаженого мула, до послизельників, порізальників, потруеників, а так само й погорільців. Блажен, хто перейшов крізь полум'я очищення! До зустрічі в раю! Воздасться вам за науку! Дякую за інструкцію» [4, с. 257]. Як бачимо, поступово урочистий тон послання змінюється на пародійно-іронічний, репрезентує стихію гри із сакральними категоріями.

У творі «Подвійний Леон» головний персонаж у кабінеті лікаря виявляє несподіване сусідство Матінки Божої, анатомічно-акупунктурної мапи та чорно-білого варіанту загальновідомого логотипу Pepsi. Саме логотип Pepsi викликає в оповідача асоціації із основною емблемою давньокитайської філософії Інь і Янь. У його свідомості все змішується, породжуються нові утворення, що вже не підвладні розумінню: «Інь-і-Янь, пепсі-і-кола. Інь-пепсі, кола-янь. Солаянь in PEPSI» [5, с. 56]. У відчаї він вигукує: «Мати Божа, врятуй

нас!» і занурюється в стан, подібний до трансу. Він споглядає й перераховує звичні речі, що робить Стефанія аж до карикатурного парафразу на плач Ярославни із «Слова о полку Ігоревім», перескакує в топоси Китаю вже споріднені з китайською філософією. Поєднання різних культурно-філософських систем, гра з лексичними формами «Слова..» («Плаче-тужить Стефанія вранці в Путивлі на вокзалі» і под.) доводять гру до абсурду, до руйнування значення та й природи словотворення.

Вплив масової культури виявляється в тому, що Божа присутність в романі «АМ™» технологізується – замінюється системою постійного відеоспостереження «All-Seeing Eye» (з англ. «всевидюче око»), що зроблена фірмою «Eyswash Co» (з англ. «обман», «показу»). Тут маємо алюзію на всевидюче око Боже, що походить з Біблії. «Коли це око засинає, – зазначає Р. Харчук, – у біографії персонажа настає сякий-такий перепочинок» [7, с. 161]. Технологізоване око Боже здатне фіксувати та транслювати табуйовану естетику бридкого, потворного, патофізіологічного. Як витвір людини воно не має духовного потенціалу, є фальшивим дороговказом, іншою стороною божественного.

Персонаж не розрізняє реального та уявного, дійсності та ілюзії, намагається жити з усіма фантомами, які породжує його хвора свідомість, що свідчить і про хворе, деформоване суспільство, в якому він перебуває. Ідеал Іздрикового персонажа – повернення до первісного Хаосу, розчинення в «первісних водах», з яких може постати нове.

Автор звертається до есхатологічної символіки води та вогню, реалізуючи міфологему цілісності індивіда. Вогонь, – «це всеохопле начало світу й інструмент його нищення, але так само – єдиний спосіб позбутися диктату матеріального макросвіту шляхом його «реконструкції» в первинний матеріал космогенези» [6, с. 180]. У вогні гине будинок Леона, про пожежу вокзалу-концтабору-монастиря йдеться в романі «АМ™». Очищувальна функція вогню дає шанс персонажам розпочати життя з нової сторінки (як це є у випадку з Леоном), повернутися додому, що означає віднайти себе (у романі «АМ™» Окрю отримує «Інструкцію повернення»). Однак ні Леоні, ні Окрю не здатні скористатися своїм шансом – їхня свідомість виявляється занадто «засмічена хибним досвідом та профанним знанням», приречена на мандри в лабіринтах «власного рефлексійно-флексивного мовлення» [6, с. 180].

Образ води в романах постає в багатьох інваріантах: потік, затока, річка, озеро, море, лід, туман, дощ. Вода в семантиці «Подвійного Леона» потрактовується як «еквівалент первинного хаосу і водночас

всепроникаюча субстанція, життєдайна сутність, інтегральна єдність» [6, с. 180]. Вода вказує шлях до раю: «Вода стікає нашими тілами, щоб повернутися у правічний океан, а потім, здійнятися невидимими хмарами у небо, де тільки сонце, вітер і рай» [5, с. 35]. Занурення у глибини океану прирівнюється до перебування в місцях святих: *«Я линув у глибини темні, / немовби у місяця святії, / де тільки й можна перебути / цей жах земного існування, / де можна бути просто як частина простору...»* [5, с. 141].

У романі «АМ™» Езра починає день із горнятка теплої води, мріє, щоб звуконепроникні вікна його квартири виходили на затоку. Вирушаючи з міста, Езра шукає воду. Однак спроби дійти до води раз за разом виявляються невдалими – Езра разом з Окрю, спускаючись до води, падають на бруківку міста. Також Окрю не знаходить водойми біля монастиря, хоча той нагадує річковий вокзал. Уночі він розмірковує, що «довкола вже мало бути би не поле, а потайне лісове озеро, яке поночі я сплутав з ріллею» [4, с. 219]. Оманливою виявляється місія його перебування в монастирі, справжнього очищення тут він не здобуває. Лише у вагоні-ресторані Окрю за всі свої скарби (нотатник, бритва і Загір) отримує від індуса склянку води із шматком льоду, що означало «не що інше, як відпущення усіх гріхів, можливо, включно з первородним» [4, с. 269]. Вода символізує рух, потік життя, а лід – «зупинена» вода, у даному контексті символізує припинення руху. Не випадково Окрю виливає воду, а споживає лід – будучи готовим од закінчення мандрівки.

Найбільше про прагнення тілесного очищення йдеться в останній новелі роману «АМ™» «Третина вод, третина слів, третина кімнат». Окрю із шматком мила в руках шукає водойми, щоб відмитися «після усіх пригод», уявляє занурення в воду «як замалим не друге хрещення» [4, с. 273]. Але сама вода річки відштовхує своєю мертвотністю та «прихованою потугою», що видається результатом впливу цивілізаційних благ: хитросплетіння доріг, що нагадують лабіринти, віадуки, машини, бетонні плити. Вода виглядає «сталеву», має «металургійну міць», тече «спокійно, впевнено і сито». Коли Окрю зависає у півметрі від води, він відчуває панічний страх. На цьому автор дозволяє собі перервати фабулу й знову почати оповідь із середини. Річка замінюється морем, до якого головний персонаж добирається із санаторійної зони, плануючи спочатку «похлопатися в морі», а потім помитися ще в душі.

Плавання в морі не приносить сподіваного очищення, як і спроба відмитися в душі. Лише дощ, як Боже одкровення, рятує Окрю від розпачу. Дощ теплий, «ніби це була якась незаймана весна десь на

окраї Божого саду», «краплі барабанили по шкірі, струменіли тілом, стікали вділ», це була «щедра, прозора і чиста вода» [4, с. 313]. Небесна вода, за міфологічними уявленнями, сприймається як некерована, стихія, яка може все зруйнувати, але водночас здатна відновити, дати «нове життя» [2, с. 165]. Після омовіння дощем, що символізує духовне оновлення та відродження, Окрю відкриває останні необстежені двері й входить до операційної полового відділення, щоб спостерегти народження маленького Окрю, народження своєї нової ідентичності.

Отже, як бачимо, біблійний дискурс у романах «Подвійний Леон» та «АМ™» Ю. Іздрика виформовується у просторі постмодерної гри та іронії, де все підлягає сумніву та позбавлене однозначного визначення. Християнська парадигма набуває іронічно-пародійного або ж комічно-трагедійного відтінку. Цитати християнських філософів, парафрази біблійних проповідей, притч, повчань, молив завжди вживаються автором у незвичайному контексті, який дозволяє поглянути під іншим кутом на події, вчинки, виокремити їхню символічність. Сакральність подається в творах у зв'язку із масовою культурою, що її поглинає, нівелює, перетворює на профанний продукт споживання. Анекдоти, в яких фігурують Бог, Ісус Христос, святий Петро, супроводжують стан шизофренічної розщепленості особистості персонажа («Подвійний Леон»). Бог у сучасному світі замінюється технологізованою копією – системою відеоспостереження, – що здатна фіксувати та транслювати потворне та бридке («АМ™»). Однак і в такій ситуації персонажі здобуваються шанс на очищення через вогонь та воду, що набувають есхатологічної семантики. Занурення в воду сприймається як «друге хрещення», теплий дощ, як «весна десь на окраї Божого саду». Лише вода, що символізує повернення до первісних основ життя, дає можливість нового народження/відродження.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бадью А. Століття / пер з фр. А. Репа. Львів : Кальварія ; К. : Ніка-Центр, 2014. 304 с.
2. Войтович В. Українська міфологія. К. : Либідь, 2002. 664 с.
3. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека. Український літературний постмодерн. К. : Критика, 2005. 264 с.
4. Іздрик Ю. АМ™. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2010. 184 с.
5. Іздрик Ю. Подвійний Леон. Івано-Франківськ : Лілея, 2000. 204 с.
6. Косович Л. Додаток (Постскрипт. Коментар. Примітки) // Іздрик Ю. Подвійний Леон. Івано-Франківськ : Лілея, 2000. С 176-186.
7. Харчук Р. Б. Юрко Іздрик – писання як «акт аутопсихотерапії» // Сучасна українська проза. Постмодерний період. К. : Академія, 2008. С. 154–168.

References:

1. Bad'yu A. Stolittya / per z fr. A. Ryepa. L'viv : Kal'variya ; K. : Nika-Tsentr, 2014. 304 s.
2. Voytovych V. Ukrayins'ka mifolohiya. K. : Lybid', 2002. 664 s.
3. Hundorova T. Pislyachornobyl's'ka biblioteka. Ukrayins'kyy literaturnyy postmodern. K. : Krytyka, 2005. 264 s.
4. Izdryk Yu. AMTM. Kharkiv : Klub simeynoho dozvil'ya, 2010. 184 s.
5. Izdryk Yu. Podviynny Leon. Ivano-Frankivs'k : Lileya, 2000. 204 s.
6. Kosovych L. Dodatok (Post skrypt. Komentar. Prymitky) // Izdryk Yu. Podviynny Leon. Ivano-Frankivs'k : Lileya, 2000. S 176-186.
7. Kharchuk R. B. Yurko Izdryk – pysannya yak «akt avtopsykhoterapiyi» // Suchasna ukrayins'ka proza. Postmodernyy period. K. : Akademiya, 2008. S. 154–168.

Summary

Svitlana Pidopryhora

Biblical Discourse in the Prose by Ju. Izdryk

(Based on the Novels «Double Leon» and «AM^{TM}»)

Bible discourse in the novels by Ju. Izdryk forms in space game and Postmodern irony. Christian paradigm becomes ironic and parodic or comic and tragic tone. Quotes of Christian philosophers, paraphrases of biblical sermons, parables, teachings, prays always are used by the author in an unusual context, which allows to talk about the symbolism of their use. Sacredness unites in the literary texts with the mass culture that makes it a profane product of consumption. Jokes, where are God, Jesus, St. Peter, escort schizophrenic state of individual character. God in the modern world is replaced by a technologized copy – CCTV system – that is able to record and broadcast the ugly and nasty. However, even in this situation the characters have chance of clearing through fire and water, that acquiring eschatological semantic.

Key words: *Postmodern irony, Christian paradigm, schizophrenic state, eschatological semantic, symbol.*

Дата надходження статті: «24» жовтня 2017 р.

Дата прийняття до друку: «14» листопада 2017 р.